

Mänskliga miljö rättigheter

En fjärde generation rättigheter?

Sofia Karlsson

Luleå tekniska universitet

D- uppsats

Statsvetenskap

Institutionen för Industriell ekonomi och samhällsvetenskap

Avdelningen för Samhällsvetenskap

Sammanfattning

Den Allmänna Förklaringen om mänskliga rättigheter fastställer att alla människor är födda fria och med lika värde och rättigheter, oavsett ras, hudfärg eller annan åtskillnad. Den fastställer även att de har rätt till bland annat liv, frihet och personlig säkerhet. De rättigheter som hanteras i denna förklaring kan delas upp i två kategorier; medborgerliga och politiska rättigheter samt ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Många omnämner dem även som två ”generationer”, vilka vuxit fram utifrån olika revolutioner där människor har kämpat för sina rättigheter. Under 1970-talet utvecklade Karel Vasak, universitetsprofessor inom lag, teorin om att en tredje generation rättigheter var på väg att träda fram. Generationen skulle innehålla rätten till att utvecklas, rätten till mänsklighetens gemensamma arv, rätten till en hälsosam och ekologiskt balanserad miljö samt rätten till fred. Vasak döpte dessa till ”solidaritetsrättigheter”.

Under den senare delen av 1900-talet växte det fram ytterligare en ny rättighetsdebatt som handlade om miljö rättigheter. Lagstiftningar och konstitutioner idag innehåller idag allt fler åtgärder för att förbättra miljön, både på nationell samt på internationell nivå. Miljöteoretikern Robyn Eckersley spekulerar om att miljö rätt skulle kunna utgöra en fjärde generation rättigheter. Det intressanta blir då att undersöka om det är på väg att växa fram en fjärde generation rättigheter, eller om Vasaks tredje generation håller på att utvecklas ytterligare. Syftet med denna uppsats är att undersöka ifall miljö rätt kan tillhöra någon av de tre olika rättigheterna, eller ifall vi står inför en helt ny generation rättigheter. För att besvara detta kommer även tidigare generationers framväxt att undersökas, där jag hoppas att kunna urskilja olika ”mekanismer” som krävs för att en ny generation rättigheter skall kunna få genomslag.

Mitt teoretiska kapitel baseras på Karel Vasaks definition av de tre generationerna rättigheter, samt Robyn Eckersleys artikel om miljö rättigheterna som en potentiell fjärde generation av rättigheter. Teorin tar avstamp i vad de tre generationerna rättigheter kategoriseras som, samt en mer ingående definiering av vad de kan sägas innehålla för rättigheter. Vasak liknar de tre generationerna rättigheter vid den franska revolutionens nyckelelement frihet, jämlikhet och broderskap. Den första generationen kännetecknas då av friheter, den andra av jämlikheter och den tredje av broderskap, eller solidaritet.

Mycket kan läras genom att studera den kontext i vilken en deklaration av mänskliga rättigheter uppkommer, vilka tenderar att utgöras av folkamper och revolutioner. Den första generationen rättigheter kom till vid borgarrevolutionen under 1700-talet, den andra vid det tidiga 1900-talets socialistiska revolutioner, och den tredje sägs ha utvecklats från

efterkrigstidens antikolonialistrevolutioner. Robyn Eckersley anser att det under sent 1900-tal vuxit fram ett nytt synsätt, en växande miljömedvetenhet, som kan ses som en tyst miljörevolution. Utifrån denna miljömedvetenhet har förslag på miljö rättigheter florerat. Stater och internationella samfund har under konferenser och världsråd lagt grunden för miljö rättigheter, och sedan dess har hundratals föredrag, förklaringar och strategier dragits upp för miljöskydd under de senaste 30-40 åren.

Det tredje kapitlet skildrar etablerade solidariska samt miljöbetonade rättigheter som kan sägas finnas idag, där bland annat rätten till en hälsosam miljö. Det fjärde kapitlet för vidare studien till en analys av dagens rättigheter utifrån den kartlagda debatten samt de kriterier som framförts för att en generation av rättigheter skall sägas existera. I detta kapitel besvaras till slut frågan om miljö rättigheter kan sägas tillhöra sin egen generation. Det finns många tecken på att miljö rättigheter är på väg att få genomslag i internationell rätt eftersom så mycket har gjorts för att implementera en miljöstandard, mål och riktlinjer som länder måste hålla sig till för att skydda miljön. På både internationell, subnationell, regional och nationell nivå kan man påträffa olika dokument som beskriver människors rättigheter till en hållbar utveckling, men samtidigt är det svårt att avgöra ifall inte dessa miljö rättigheter utgör en expansion av den tredje generationens ”rätten till en hälsosam miljö”. Avslutningsvis måste dock en avvägning göras, och i denna framkommer slutsatsen att miljö rättigheter faktiskt utgör en egen generation rättigheter. Betydelsen av detta diskuteras sedan vidare i ett avslutande kapitel som belyser utveckling och problemet med förändring.

Innehållsförteckning

1 INLEDNING	1
1.1 FÖRÄNDRINGAR I SAMHÄLLET	1
1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	4
1.3 TEORETISKT RAMVERK	4
1.4 METOD OCH MATERIAL	5
1.5 AVGRÄNSNINGAR	6
1.6 KÄLLKRITIK	7
1.7 DISPOSITION	7
2 TRE GENERATIONER MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER	9
2.1 DE TIDIGA GENERATIONERNA	9
2.2 ANDRA BENÄMNINGAR PÅ DE TVÅ RÄTTIGHETSGENERATIONERNA.	10
2.3 DEN TREDJE GENERATIONEN	11
2.4 KRITIK AV GENERATIONSBEGREPPET	13
2.5 MEKANISMER I SKAPANDET AV EN NY RÄTTIGHETSGENERATION	13
2.6 MILJÖRÄTTIGHETER – EN POTENTIELL FJÄRDE GENERATION	15
2.7 TRE OLIKA SÄTT ATT SKYDDA MILJÖN GENOM MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER	15
2.7.1 MOBILISERINGEN AV EXISTERANDE RÄTTIGHETER	16
2.7.1.1 Mobiliseringen av medborgerliga och politiska rättigheter	16
2.7.1.2 Mobiliseringen av ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter	17
2.7.1.3 Rätten till självbestämmande	17
2.7.2 OMTOLKNING AV EXISTERANDE RÄTTIGHETER	18
2.7.3 SKAPANDET AV NYA RÄTTIGHETER MED FOKUS PÅ MILJÖN	18
2.7.3.1 Proceduriska rättigheter	19
2.7.3.2 Materiella rättigheter	19
2.8 SAMMANFATTNING	20
3 SOLIDARITETS RÄTTIGHETER OCH MILJÖRÄTTIGHETER – VAD SÄGER DAGENS DISKURS?	21
3.1 SOLIDARITETS RÄTTIGHETER	21
3.1.1 RÄTTEN TILL UTVECKLING	21
3.1.2 RÄTTEN TILL EN HÄLSOSAM MILJÖ	21
3.1.3 RÄTTEN TILL FRED	22
3.1.4 KRITIKEN MOT VASAKS KRITERIER	23
3.2 MILJÖRÄTTIGHETER – EN FJÄRDE GENERATION RÄTTIGHETER	24
3.2.1 GRÖN TEORI	24
3.2.2 KOLLEKTIVA ELLER INDIVIDUELLA RÄTTIGHETER?	25
3.2.3 FRAMTIDA GENERATIONERS RÄTTIGHETER	26
3.2.4 FRAMTRÄDANDE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER	27
3.2.5 MILJÖRÄTTIGHETER IDAG	28
3.2.6 KRITIKEN AV MILJÖRÄTTIGHETER	28

4 KATEGORISERINGEN AV MILJÖRÄTTIGHETER	30
4.1 HUR HAR DE UPPKOMMIT?	30
4.2 VAD BESTÅR BEFINTLIGA GENERATIONER RÄTTIGHETER AV?	31
4.3 VAD FINNS DET FÖR MILJÖRÄTTIGHETER IDAG?	31
4.4 VAD FINNS DET SOM TALAR FÖR EN FJÄRDE GENERATION RÄTTIGHETER?	32
5 DISKUSSION	35
KÄLLOR	37
BÖCKER	37
ARTIKLAR	38
INTERNETKÄLLOR	38
KONFERENSHANDLINGAR	40

1 Inledning

1.1 Förändringar i samhället

När nazisternas grymma brott mot mänskligheten uppdagades insåg FN:s generalförsamling att de stadgar som fanns för att skydda människors rättigheter var otillräckliga. Därefter skapades *Den Allmänna Förklaringen om mänskliga rättigheter*, vilken antogs 1948 av FN (Fisher, 2005; s 23). 'Den Allmänna Förklaringen', som man kort kan kalla den, fastställer att alla människor är födda fria och med lika värde och rättigheter, oavsett ras, hudfärg eller annan åtskillnad, samt att de har rätt till bland annat liv, frihet och personlig säkerhet (Internet 1). De rättigheter som presenteras i denna kan delas upp i två olika kategorier; *medborgerliga och politiska rättigheter* samt *ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter*.

Ett annat sätt att omnämna dessa två kategorier är genom generationsbegreppet, eftersom de kan ses som separata generationer vilka vuxit fram utifrån revolutioner där människor kämpat för sina rättigheter (Vasak, 1977; s 29 & 32). Den första generationen rättigheter kan spåras tillbaka till borgarrevolutionen under 1700-talet medan den andra generationen spåras till 1900-talets sociala revolutioner (Marks, 1980; s 438).

Under senare delen av 1970-talet började en universitetsprofessor vid namn Karel Vasak uppmärksamma att det skett förändringar i samhället som nu gjorde det nödvändigt att tala om ytterligare en generation rättigheter, *solidaritetsrättigheter* (Vasak, 1977; s 29 & 32). Åsikterna och idéerna om den tredje generationens spektrum av rättigheter varierar beroende på vilken författare man vänder sig till. Enligt David Fisher omfattar den "grupprättigheter" till exempel folks rätt till självbestämmande, utveckling, och "mänsklighetens gemensamma arv" (Fisher, 2005; s 14). Vasak anser också att den tredje generationen innehåller rätten till att utvecklas, samt rätten till mänsklighetens gemensamma arv, men lägger även till andra rättigheter; exempelvis rätten till en hälsosam och ekologiskt balanserad miljö samt rätten till fred (Vasak, 1977; s 29 & 32).

Den tredje generationen är ännu inte officiellt erkänd, men väldiskuterad och får stort utrymme bland rättighetsdiskursens författare och forskare.

Innan denna studie fördjupar sig vidare inom ämnet behöver dock en viktig sak klargöras, och det är användandet av begreppet generation. Vid Unesco:s Mexicokonferens 1980 uppmärksammades ordvalet och olika farhågor togs upp, bland annat om inte begreppet "generation" antyder att tidigare generationer är föråldrade. Under konferensen valde man att därför inte använda sig av beteckningen generationer då man diskuterade de nya rättigheterna som var på väg att bryta fram på den internationella arenan, utan använde samlingsnamnet

solidaritetsrättigheter, som bättre ansågs klargöra att de nya rättigheterna inte är avsedda att byta ut de gamla rättigheterna utan endast att förstärka dem (UNESCO-konferensen, 1980; s 1).

En rättighetsteoretiker vid namn Carl Wellman försvarar dock användandet av termen generationer med att säga att generationerna inte är tänkta att ersätta utan att komplettera varandra. Han anser att detta inte förklarats tydligt nog av Vasak, men att tanken med dem ändå framgår i och med att även han omnämner dem som ”solidaritetsrättigheter”. Detta ska signalera ett försök att bryta från den traditionalistiska fokuseringen på individen. Den första generationen strävar efter att skydda individer från staten, och den andra generationen strävar efter att ge individer större stöd genom statliga åtgärder. Ingen av de två generationerna rättigheterna berör det faktum att människan är en varelse som inte klarar sig utan viss social interaktion, därför skulle solidaritetsrättigheterna vara ett viktigt komplement till de redan existerande rättigheterna (Wellman, 2000; s 641-642).

Men vad ska man med uttrycket generationer till? Kan man inte bara kalla det för ’kategorier’ av rättigheter? Faktum är att båda beteckningarna är riktiga, men medan en kategori är stel och formell är en generation levande, växande. Om hänsyn tas till rättigheternas historia, det vill säga hur de första medborgerliga och politiska rättigheterna tillkommit efter borgarrevolutionen, är det också enklare att förstå att termen generationer är mer träffande (Vasak, 1977; s 29 & 32). Det finns nämligen ett intimt samband mellan världens historiska revolutioner och de rättigheter som skapats, och det var därför Vasak för mer än trettio år sedan sa att det skett ”förändringar i samhället” som skulle komma att innebära en ny generation av rättigheter. I dagens värld är det enkelt att se vad Vasak menade. Wellman förklarar orden ”förändringar i samhället” som ett förtydligande om att vi numera lever i en värld där individuella stater inte längre kan hantera de problem som uppstår, vilket gör att länder oftare samarbetar på internationell (Wellman, 2000; s 641-642).

Sedan dess har ytterliga fler förändringar i samhället skett. Forskare har observerat att miljöförstöring har lett till ekologiska problem, till exempel global uppvärmning och naturkatastrofer, som under vår livstid kommer förvärras ytterligare om vi, människor, inte begränsar våra fotsteg i naturen. Och eftersom människan behöver en god levnadsmiljö, inte bara för oss själva utan för att bevara vår värld för kommande generationer, har utvecklingen fört med sig lagstiftningar och konstitutioner som implementerar miljö rättigheter både på nationell och internationell nivå, till exempel i form av Kyotoavtalet och Agenda 21. Kyotoavtalet skapades på FN:s klimatkonferens 1997 och trädde i kraft 2005. Länderna som står med i avtalet arbetar tillsammans för en minskning av koldioxid i atmosfären (Internet

12). Agenda 21 å andra sidan, är ett handlingsprogram som sätter upp gemensamma mål och riktlinjer för en hållbar utveckling – både ekologiskt, ekonomiskt och socialt. Den skapades under Riokonferensen 1992 och är antagen av mer än 180 stater. Agendan finns även på regional nivå i form av Baltic 21, som länderna kring Östersjöområdet skapat gemensamt (Internet 13).

Robyn Eckersley spekulerar i sin artikel *Greening liberal democracy – The Rights discourse revisited*, som återfinns i boken ”Democracy and Green Political Thought – Sustainability, Rights and Citizenship”, vidare om miljö rättigheter skulle kunna utgöra en fjärde generation rättigheter. Eckersley menar att man utifrån den växande miljömedvetenheten under det sena 1900-talet kan urskilja en ny sorts rättigheter som syftar till att upprätthålla en god miljö, samt att skydda de människor som idag och i framtiden kommer att leva på denna jord (Eckersley, 1996; s 220). Vissa rättigheter som ”rätten till en frisk miljö” och hållbarhetskraven återfinns i den påtänkta tredje generationen, vilket gör att man kan ställa sig frågan om miljöfrågorna bör förpassas till en fjärde generation, eller om de kan sägas tillhöra den tredje generationen.

Michael R. Anderson och Alan Boyle, en forskare och en professor vid internationell rätt, har tillsammans sammanställt boken ”Human Rights Approaches to Environmental Protection” där de ställer frågan om internationell och nationell rätt kan vara användbar för värnandet av miljön. Anderson uppmärksammar att det finns en växande trend av samarbete mot gemensamma mål mellan aktivister för miljö rätt respektive mänskliga rättigheter, och frågar sig hur man kan gå till väga för att skydda miljön genom rättigheter. För honom framträder det tre olika sätt: 1) att mobilisera existerande rättigheter för att genom dem sträva för att uppnå miljöskydd, 2) att omtolka existerande rättigheter på så sätt att de även innefattar miljöskydd, 3) att skapa nya rättigheter som fokuserar på miljön (Michael Anderson ur Boyle & Anderson, 1995; s 2, 4)

Det intressanta är alltså att titta på alla rättighetsgenerationerna för att kartlägga deras tillkomst och innehåll. De två officiella generationerna sägs ha uppkommit i en revolutionär kontext. Kan det vara så att de miljöproblem vi ser idag skulle kunna vara likvärdig dessa händelser, och om så är fallet – tillhör då de miljö rättigheter vi har idag en fjärde generation rättigheter?

1.2 Syfte och frågeställningar

Denna uppsats syftar till att, med Karel Vasaks definition om de tre generationerna rättigheter som ramverk, undersöka ifall dagens miljödebatt kan sägas tillhöra någon av de tre generationerna *eller* om den i själva verket bildar en ny, fjärde generation rättigheter.

För att kunna besvara detta syfte kommer de tre generationernas framväxt att analyseras och jämföras med miljö rättigheternas framväxt idag. I varje generations framväxt finns det vissa mekanismer som bidragit till deras existens. Dessa mekanismer – om de existerar idag – kan i så fall lägga en solid grund för Eckersleys påstående att en fjärde generation rättigheter är på väg att utvecklas.

För att kunna besvara detta syfte har jag tagit hjälp av fyra frågeställningar:

- Hur har generationerna uppkommit?
- Vad består de av för rättigheter?
- Vad finns det för miljö rättigheter idag?
- Vad finns det som talar för en fjärde generation rättigheter?

1.3 Teoretiskt ramverk

Det teoretiska kapitlet är indelat i avdelningar som steg för steg synliggör den debatt som förs kring dagens rättighetsdiskurs. Mer ingående definierar kapitlet rättighetsgenerationernas innehåll, samt vilka mekanismer som funnits vid tillkomsten av dem. Vidare knyts säcken ihop av en kort introduktion till debatten om dagens miljö rättigheter, och tre olika exempel på hur de kan framkomma i internationell rätt. Utifrån detta har man sedan en grund att stå på och de rätta verktygen för att bedöma ifall en fjärde generation är på väg att växa fram eller inte. Detta är då ramverket.

Ramverkets stomme utgörs av Karel Vasaks teori om tre generationerna av rättigheter, som lagts fram 1977 i artikeln *A 30-year Old Struggle* i *The Unesco Courier*. Vasaks idé om en tredje generation rättigheter var på denna tid kontroversiell, vilket lett till en stor debatt inom rättighetsdiskursen. Författare som gett sig in i denna debatt är bland annat; Stephen Marks som skrev texten *Emerging Human Rights: A New Generation for the 1980s?*, Carl Wellman med sin artikel *Solidarity, the Individual and Human Right* samt Robyn Eckersley med sin tidigare nämnda artikel.

Vasak står tillsammans med rättighetsteoretikern Philip Alston även som redaktör till boken ”*The International Dimensions of Human Rights*” (1982), som innehåller texter från olika teoretiker och författare som skriver om mänskliga rättigheter. En av dessa författare,

Theodoor van Boven, tillför ytterligare struktur till det teoretiska ramverket med sin grundläggande redovisning av innehållet i varje generation rättigheter. Vidare kommer även kompendiet *The Rights of Solidarity: An Attempt at Conceptual Analysis* från UNESCO:s rättighetskonferens 1980 att behandlas. Detta kompendium ger en konceptuell analys av Vasaks tredje generation, och föreslår hur denna bör tolkas och praktiseras.

Robyn Eckersley tillför till sist den teoretiska ramen en mycket viktig del; teorin om miljö rättigheter som en fjärde generation rättigheter, vilket denna uppsats syftar till att undersöka. Eckersley argumenterar för att man skall skydda miljön genom mänskliga miljö rättigheter. Med hjälp av Alan Boyle och Michael Anderson, samt teoretikern Tim Hayward, kommer tre olika förslag framföras om hur miljö rätt kan implementeras i mänskliga rättigheter.

1.4 Metod och material

Denna uppsats är en litteraturstudie som behandlar författare och teoretiker inom rättighetsdiskursen. Det finns en del saker att ha i åtanke då man beslutar sig för att skriva en litteraturstudie, bland annat problemet med att samla in och tolka material. Människor tolkar information på olika sätt, vilket innebär att en och samma undersökning kan te sig helt olik beroende på vilken författare som utför den. En lösning på detta problem är att författaren till uppsatsen håller sig medveten om hur den själv som individ formar undersökningen. Alla har vi personliga preferenser som ligger till grund för det material vi väljer att lyfta fram, samt hur vi väljer att tolka det. En författare måste hela tiden sträva efter att åsidosätta sina personliga preferenser, eller – ifall omöjligt – synliggöra dessa så att läsarna är medvetna om författarens synsätt.

Jag som författare är medveten om att mina egna preferenser kan ha påverkat denna uppsats. Det är trots allt mina funderingar som ligger till grund för syftets och frågeställningarnas utformning, och mina preferenser som tolkat det material jag samlat in. Under uppsatsens gång har jag dock strävat efter att tolka materialet och genomföra analysen på ett opartiskt vis, vilket jag hoppas framkommer tydligt genom uppsatsen.

Eftersom denna uppsats tar avstamp i en stor debatt där många författare citerar varandra är det nästan oundvikligt att hamna i en cirkeldiskussion vilket kan göra att läsarna upplever att uppsatsen är ”hoppig”. Många av författarna som bygger upp det teoretiska ramverket återfinns även i uppsatsens redovisande del, vilket också kan göra redovisningen av material förvirrande. Metodavsnittet nedan syftar därför till att klargöra hur undersökningen gått till.

Uppsatsens redovisande del kommer att behandla solidaritetsrättigheter och miljö rättigheter *idag*, och är därför indelad i två delar som beskriver de olika rättigheterna var för sig. Den första delen tar vid där det teoretiska ramverket slutat, och visar hur dagens solidaritetsrättigheter vuxit fram i internationell rätt. Här har material från Carl Wellman samlats in, men även material från bland annat FN:s hemsidor, som beskriver olika deklARATIONER som finns idag.

Den andra delen utgörs av miljö rättigheter. För att kunna visa på den utveckling som skett inom miljö rätt har jag tagit hjälp av den akademiska tidskriften *Human Rights Quarterly*, grundad i slutet av 70-talet och erkänd som ledande tidskrift inom ämnet mänskliga rättigheter idag. Artiklar publicerade i denna tidskrift målar upp en bild av mänskliga rättigheter-diskursen och genom ”snöbollseffekten” har en författare lett mig till andra som skrivit inom området, vilket gett mig en uppfattning om hur miljö rätts-debatten ser ut idag.

Bland de gröna författarna och rättighetsteoretiker jag studerat återfinns Tim Hayward, Robyn Eckersley, Alan Boyle och Michael Anderson även i mitt teoretiska kapitel. Andra gröna författare är Robert Goodin, Andrew Dobson, J.G. Merrill och Richard Hiskes, som på olika sätt bidragit till debatten.

Denna litteratur kompletteras med litteratur med mer juridiska inslag. Den juridiska litteraturen kommer att vara i form av ”EU: s miljö rätt” av Said Mahmoudi samt ”Miljö balken”, en sammanfattning av de miljö rättigheter som återfinns i lagbokens miljö balk. Den senare är skriven av Stefan Rubenson.

Dessa författare bidrar alla till att redogöra för solidaritets- samt miljö rätt idag, och med deras hjälp hoppas jag kunna finna nog med material för att i det analytiska kapitlet kunna besvara de inledande frågeställningarna.

1.5 Avgränsningar

Eftersom mänskliga miljö rättigheter utgör ett tvärvetenskapligt ämne är det svårt att inte blanda in rättsvetenskap i denna uppsats. Eventuella redovisningar av lagstiftningar kommer dock att ske ytterst kortfattat eftersom uppsatsen fokuserar på ett statsvetenskapligt perspektiv.

Denna uppsats är inte heller menad till att vara ett lexikon för dagens rättighetskatalog, därför görs ingen specifik redogörelse av alla existerande rättigheter. De existerande rättigheterna är alldeles för många för en sådan redogörelse, samtidigt skulle det leda mig långt utanför mitt syfte.

Vidare har miljörättsdebatten även vidrört frågan om djurens rättigheter, ett kontroversiellt ämne som denna uppsats endast kommer att beröra kortfattat då uppsatsens omfång är begränsat.

1.6 Källkritik

Efter en genomgående granskning av de olika källorna som kommit till användning ter det sig som att författare inom grön teori, till exempel Eckersley, Dobson, eller Goodin har en tendens fångas i en cirkel av ”namedropping”, det vill säga referering till andra källor som antingen styrker eller talar emot ett påstående. Detta leder mig till att fundera om dessa författare kan sägas stå oberoende av varandra, eller om man i läsningen av en av dessas böcker förväntas ha en förkunskap om de andras verk. Å andra sidan tillför varje författare sin egen prägel på debatten och för fram, för tiden, relevant information vilket gör att debatten håller sig uppdaterad och intressant.

En reservation kan också göras till de Internetreferenser jag använt, vilka har hjälpt mig summera FN-dokument och deklamationer. Jag är medveten om att webbdokument kan uppfattas som mindre trovärdiga än exempelvis tryckta källor, men faktum är att jag haft få andra val. Det har varit nästintill omöjligt att finna tryckta källor när det gäller material före 1980-talet, vilket har varit ett stort problem. Jag har dock försökt hålla mig till mer aktuellt publicerat material vilket har större relevans för dagens miljödebatt, och använder endast webbdokument i enstaka fall.

1.7 Disposition

I kapitel 2 kommer ett teoretiskt ramverk läggas fram utifrån Karel Vasaks definition om de tre generationerna rättigheter, samt Robyn Eckersleys funderingar om miljö rättigheterna som en potentiell fjärde generation av rättigheter. Kapitlet kommer även att redogöra för bakgrunden till och innehållet i de tre första generationerna rättigheter, samt en diskussion om vad en fjärde generation kan tänkas innehålla. De historiska faktorerna till olika generationers framväxt som presenteras kommer att utgöra en viktig grund till vidare diskussioner om en potentiell fjärde generation rättigheter, där min förhoppning är att kunna finna liknande mekanismer som skulle kunna resultera i en ny generation idag. Slutligen utgörs kapitlet av en redovisning av olika alternativ att applicera miljö rättigheter i internationell och nationell rätt idag, vilket tillför ett nytt perspektiv på hur mänskliga miljö rättigheter kan se ut idag.

Det tredje kapitlet inleds med en djupdykning i debatten om en tredje generation rättigheter, för att ta reda på hur pass implementerade de potentiella rättigheterna kan sägas vara i internationell och nationell rätt idag. Vidare kommer kapitlet gå in djupare på ämnet miljö rättigheter för att titta på vad som exakt definierar miljö rättigheter, vilkas rättigheter det är som avser skyddas, hur man har implementerat miljö rättigheter i internationell och nationell rätt, samt vilka problem och möjligheter miljö rättigheter har idag. Det fjärde kapitlet kommer att analysera det resultat som framkommit enligt det ramverk jag valt ut, samt att de fyra frågeställningarna skall besvaras efter bästa förmåga.

Det femte kapitlet är en avslutande diskussion där ytterligare tankar om analysen och miljö rättigheters framtid avrundar uppsatsen.

2 Tre generationer mänskliga rättigheter

Uttrycket *tre generationer rättigheter* går att spåra till Karel Vasak, som 1977 skrev den korta artikeln ”A 30-year Old Struggle” i The UNESCO Courier. Artikeln centrerar sig kring försöken att förstärka de rättigheter som skapades i Den Allmänna Förklaringen. Den redogör även kort för begreppet generationer av rättigheter och lägger grunden till detta kapitel. Utifrån Karel Vasaks idé kommer begreppet generation att redas ut och definieras med hjälp av olika författare, samt att en kort introduktion till miljö rättigheter kommer att ges. Vidare kommer även de mekanismer som ligger till grund för skapandet av varje generation överblickas, med hopp om att bilda ett teoretiskt instrument som i uppsatsens analyserande del kan definiera framkomsten av miljö rättigheter och indikera ifall det är på väg att växa fram en fjärde generation av rättigheter eller inte.

Till sist kommer detta kapitel även peka på tre sätt att implementera miljöskydd i mänskliga rättigheter; genom mobiliseringen av existerande rättigheter, omtolkning av existerande rättigheter eller genom skapandet av nya rättigheter. Denna diskussion kompletterar Vasaks teori om tre generationer och ger alternativa sätt genom vilka miljö rättigheter kan uppstå idag.

2.1 De tidiga generationerna

Eckersley förklarar att den första generationen rättigheter kom till genom de amerikanska och franska revolutionerna, och utgjordes av den amerikanska rättighetsförklaringen *Bill of Rights*, skapad 1787 samt den franska rättighetsförklaringen *Declaration of the Rights of Man and the Citizen* (översatt från franska), skapad 1789. Som förklaringarna antyder behandlar den första generationen främst medborgerliga och politiska rättigheter. Denna äldre generation av rättigheter fick förnyad kraft genom Den Allmänna Förklaringen (Eckersley, 1996; s 219-220).

Theodoor C. van Boven förklarar i ”The International Dimensions of Human Rights” de två första generationerna mer ingående. Den första generationen kan direkt delas upp i två tydliga avdelningar. De *medborgerliga* rättigheterna är rätten till liv, rätten att inte bli torterad, eller på något annat vis utsatt för grymt, inhumant eller degraderande beteende, frihet från slaveri och livegenskap, rätten till individuell frihet och säkerhet, rätten till en rättvis rättegång, rätten till ett privatliv, hem och korrespondens, åsiktsfrihet samt religionsfrihet. De *politiska* rättigheterna är yttrande- och åsiktsfrihet, föreningsfrihet, rätten att delta i

samhällsfrågor och offentliga angelägenheter, rätten att rösta, rätten att delta som valkandidat (Theodoor van Boven ur Alston & Vasak, 1982; s 48).

1966 följde de två internationella fördragen; den första om de medborgerliga och politiska rättigheterna, den andra om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. De senare utgör den andra generationen vilka betonar sociala rättigheter (Eckersley, 1996; s 219-220).

Ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter – består av rätten till att arbeta (vilket inkluderar rätten till rättvisa och gynnsamma arbetsförhållanden), fackförbunds rättigheter, rätten till social säkerhet, rätten till tillgång till mat, kläder och husrum, rätten till en adekvat levnadsstandard, rätten till hälsa, rätten till utbildning och andra rättigheter som gäller kultur och teknologi (Theodoor van Boven ur Alston & Vasak, 1982; s 49).

2.2 Andra benämningar på de två rättighetsgenerationerna.

Som Vasak beskriver kan rättigheterna i Den Allmänna Förklaringen uppdelas i två generationer. Men de kan även förklaras genom en indelning i negativa och positiva rättigheter. Urskiljningen görs på hur rättigheterna *uttrycks* (Vasak, 1977; s 29 & 32). Den första generationen utgörs av rättigheter som börjar med ”frihet från...” (förtryck exempelvis), medan den andra generationen uttrycker rättigheterna som ”rätt till...”. Därav den negativa respektive positiva tonen.

En annan distinktion delar in dem i individuella och sociala rättigheter. Individuella rättigheter kräver att staten låter individen utöva sina medborgerliga rättigheter utan ingripande, medan de sociala rättigheterna kräver att staten ingriper gentemot individer och skyddar dem, vilket vi kan se i rättigheter som rätten till arbete samt rätten till mat, kläder och husrum, vilka ger människor ett socialt skyddsnät (Marks, 1980; s.439). Marks poängterar att dessa benämningar är grova förenklingar; man kan finna positiva rättigheter i den första generationen precis som man kan finna negativa rättigheter i den andra generationen. Det finns inte heller någonting som säger att första generationen enbart utgörs av individuella rättigheter och vice versa. Därigenom antyds även att begreppet ”generation” inte kan användas för att beskriva fasta kategorier, utan används istället för att påvisa olika trender (Marks, 1980; s.439).

2.3 Den tredje generationen

Vad som kan göra tredje generationen förvirrande är att vissa författare omnämner den som *utvecklingsrättigheter* medan andra omnämner den som *solidaritetsrättigheter* eller *kollektiva rättigheter/grupprättigheter*. För att undvika begreppsförvirring måste en benämning väljas, och i detta fall verkar uttrycket solidaritetsrättigheter vara det allmänrådande, då det används av den tredje generationens grundare, men även för att åtskilliga andra källor föredrar denna term.

Denna generation skulle bestå av rätten till att utvecklas, rätten till en hälsosam och ekologiskt balanserad miljö, rätten till fred, rätten till kommunikation samt rätten till ägarskap av mänsklighetens gemensamma arv (Vasak, 1977; s 29 & 32).

Vid Unesco: s rättighetskonferens (1980) gjordes en analys av det nya konceptet. Analysen sammanställdes sedan av en arbetsgrupp från internationella icke-statliga organisationer (NGO) som i sin tur genererade ett förslag på hur de olika rättigheterna inom generationen skulle komma att definieras. Arbetsgruppen bidrog även med ytterligare ett förslag på en rättighet som de anser tillhör solidaritetsgenerationen; rätten till internationell humanitär hjälp.

Rätten till utveckling handlar om rätten till varierande resurser nödvändiga för människors fortlevnad och utveckling (Unesco-konferensen, 1980; s 3). Olika former av utnyttjning och dominans existerar idag och resulterar i ekonomisk ojämlikhet och obalanserade bilaterala arrangemang. För att uppnå bättre levnadsförhållanden förespråkas därför en kollektiv jämlikhet. Varken individer eller samhällen kan frodas på den andres bekostnad, utan som begreppet solidaritet här antyder, behöver människor utveckla en medvetenhet om att de delar ett gemensamt socialt öde och delar ett mänskligt samvete (UNESCO-konferensen, 1980; s 4).

Rätten till fred återfinns i åtskilliga konventioner och deklamationer (UNESCO-konferensen, 1980; s 5), men i passagen gällande utbildning för fred i Unescos konstitution är det noterat att statliga arrangemang inte är nog för att säkra fred. Ifall fred skall uttryckas som en mänsklig rättighet eller mänsklig skyldighet måste det finnas en ”vilja” till att ha fred, och det kan inte vara någon fred utan respekt för och försvarandet av mänskliga rättigheter (UNESCO-konferensen, 1980; s 6).

Rätten till det gemensamma mänskliga arvet (i dess kulturella dimension) innebär att det som är givet till oss människor från tidigare generationer (så som värderingar, historia, moralisk och spirituellt tradition, utbildning) är menat till att leva vidare i nutidens samt de kommande generationerna människor så att människor har en god uppfattning om sin

gemensamma historia, hur människor har utvecklats, hur kulturer har utvecklats och så vidare (UNESCO-konferensen, 1980; s 7-8).

Rätten till kommunikation innebär rätten till individens fastställande av relationer, utbyten av information och idéer samt att dialog mellan människor förespråkas (UNESCO-konferensen, 1980; s 9).

Rätten till en hälsosam och ekologiskt balanserad miljö innebär att exploateringen av naturens resurser inte får skada den ekologiska balansen samt att den inte bör få äventyra framtida generationers existens. Miljön lider idag av problem skapade av politiska, ekonomiska, sociala och teknologiska orsaker – problem som fortsätter växa i och med mänsklighetens utveckling. Miljöförstöring, bland annat i form av vatten- och luftförorening, påverkar människors livskvalité negativt (UNESCO-konferensen, 1980; s 10).

Rätten till internationell humanitär hjälp innebär att den solidaritet som utövas av hjälporganisationer och industriländer med biståndsprogram bör vara en rättighet för alla behövande länder och folk. Denna rättighet är inte föreslagen av Vasak utan föreslås av arbetsgruppen själv, som också poängterar att alla människor har skyldigheter och är bundna av den mänskliga solidariteten att hjälpa varandra (UNESCO-konferensen, 1980; s 11).

För vidare förklaring av vad som konstituerar den tredje generationen rättigheter går vi till Marks som med hjälp utav Vasak¹ förklarar att den tredje generationen mänskliga rättigheter skiljer sig från de andra i den meningen att den har helt nya mål och strävar efter att bygga in den mänskliga ekvationen på områden som tidigare förbisetts, eller som tidigare legat på en stat eller flera staters ansvar. Den tredje generationen rättigheter är också ny på så sätt att de kan åberopas gentemot, samt krävas av, en stat (Marks, 1980; s 441). Vasak anförde också kravet att alla aktörer på den sociala scenen, det vill säga individer, stater, allmänheten och privata grupper samt det internationella samhället, genom gemensamma kraftansträngningar behöver implementera samt skydda dessa rättigheter (Wellman, 2000; s 642-643).

Marks, men även Wellman, hänvisar till Vasaks liknelse mellan de tre generationerna rättigheter och de tre nyckelelement ur den Franska revolutionen: *liberté* (frihet), *égalité* (jämlighet), *fraternité* (broderskap). Den första generationen kännetecknas då av friheter, den andra av jämligheter och den tredje av broderskap, eller solidaritet. Marks förklarar att den senare innebär en ömsesidig förståelse av målen med rättigheterna, och en överenskommelse om vilka handlingar som är lämpliga i olika former av samhällen. Den ömsesidiga förståelsen

¹ Denna definition gjordes vid ett inledande tal på den Tionde Studiesessionen vid det Internationella Institutet för Mänskliga Rättigheter i juli 1979. Papperskopior av talet är inte längre möjligt att få tag på, därav andrahandskälla.

av målen och engagemanget som krävs är nödvändig för att rättigheterna – till exempel rätten till utveckling, rätten till fred, rätten till en hälsosam och hållbar miljö – skall kunna implementeras (Marks, 1980; s 441; Wellman, 2000; s 639).

Även om den tredje generationen fortfarande är inofficiell figurerar den ofta i rättighetsdiskursen och verkar mycket definierad i både innehåll och omfattning, samt att den verkar förekommas av samma historiska mekanismer som de första två generationerna. Detta leder mig till att utgå ifrån att denna tredje generation existerar, om än i begränsad form, och jag kan därför föra vidare diskussionen till miljö rättigheter som en potentiell fjärde generation.

2.4 Kritik av generationsbegreppet

Wellman ställer sig frågande till om solidaritets rättigheter egentligen skiljer sig från de andra generationerna rättigheter. Han förklarar att Vasak var väl medveten om att de tidigare generationerna även hade kollektiva dimensioner, vilket gjorde att det nya begreppet ändå inte skiljde sig särskilt mycket från de redan existerande rättigheterna. Ett exempel på detta är rätt till självbestämmande, vilket kan jämföras med rätt till utveckling, rätt till fred och rätt till en hälsosam miljö. Wellman anser dock att rätten till självbestämmande inte är lika utarbetad och specifik som de tre andra (Wellman, 2000; 643).

Med Karel Vasaks definition av tre generationer rättigheter fastställd lämnar vi nu den diskussionen för att undersöka vilka mekanismer i historien som gett upphov till framväxten av generationerna.

2.5 Mekanismer i skapandet av en ny rättighetsgeneration

Vasak har dock fler krav för att en mänsklig rättighet skall kunna implementeras på rätt sätt. Han uppmärksammar att rättigheter ibland kan misslyckas med att nå upp till de mål som utlagts för dem i dess deklARATIONER. Det är därför viktigt att etablera normer och regler för hur *rättsliga system* för mänskliga rättigheter skall utformas, något som också förklarats i en paragraf i Den Allmänna Förklaringen, som säger att det är viktigt att de mänskliga rättigheterna skyddas genom lagar. Vasak räknar upp tre krav som måste uppnås;

1. Det måste existera ett organiserat samhälle i form av en rättsenlig stat.
2. Inom denna stat måste mänskliga rättigheter utövas i ett redan etablerat lagligt ramverk, som kan variera beroende på omständigheterna runt de mänskliga rättigheterna.

3. De som äger dessa mänskliga rättigheter behöver ges specifika lagliga garantier, samt att tillflykt måste erbjudas för att säkra att rättigheterna är respekterade (Alston och Vasak, 1982; s 4).

Dessa tre krav på etablerade normer kan ses som en *rättslig mekanism*.

Om vi rör oss bort från det rättsliga kravet och tittar på rättigheternas *historiska* kontext ser vi att dessa tenderar att vara kantade av revolutioner. Den första generationen kan kopplas tillbaka till borgarrevolutioner under 1700-talet, som tidigare nämndes som de amerikanska och franska revolutionerna. Under 1900-talet bröt en hel del nya uppror ut, där man protesterade mot exploateringen av den första generationen rättigheter (Marks, 1980; s 438), men även mot arbetarvillkoren och den sociala ojämlikheten. Två av de mer uppmärksammade revolutionerna var de mexikanska och ryska anti-kapitalistiska rörelserna (Wellman, 2000; s 640). Upproren, som hade en socialistisk och marxistisk anda, inspirerades av den första generationens revolution och ledde så småningom fram till den andra generationens framväxt (Marks, 1980; s 438).

Den historiska bakgrunden till den tredje generationen rättigheter kan kopplas till efterkrigstidens strävan efter att säkra fred och frihet för kolonialländerna. Denna strävan resulterade i revolutioner gentemot kolonialvälden och många nya stater kunde göra sig fria och bilda självständiga regeringar. Det var också under denna tid som man strävade efter att utjämna klyftorna mellan utvecklings- och industriländer, samt att man på allvar började diskutera hur man skulle bibehålla en hälsosam miljö (Wellman, 2000; s 641).

Dessa tre betydelsefulla revolutioner – borgarrevolutionerna, arbetarrevolutionerna och antikapitalistrevolutionerna – föranledde en radikal förändring i den rådande maktstrukturen (Marks, 1980; s.440). Utifrån detta tar Marks fasta på tre *historiska mekanismer* som funnits vid skapandet av mänskliga rättigheter:

1. Kraven uppkommer i en revolutionär kontext.
2. De revolutionära ledarna fastslår de mänskliga rättigheter i en deklaration.
3. De fastslår dessa rättigheter i alla (fria) människors namn, vilket gör rättigheterna obegränsade av geografiska skillnader (Marks, 1980; s 437-438).

En revolution behöver inte alltid vara kantad av krig utan kan utlösas av andra händelser som naturkatastrofer eller svält, som av olika skäl får människor att ändra sitt sätt att tänka och se på saker och ting.

Sist men inte minst finns det två till punkter, enligt Marks, genom vilka man kan identifiera rättigheter i en separat generation, och Marks använder dessa två för att särskilja den tredje generationen. De grundläggande attributen är:

1. De hör varken till den individualistiska traditionen i första generationen, eller till den socialistiska traditionen i den andra generationen; och

1. De har blivit uppmärksammade och bearbetade av den internationella rätten (Marks, 1980; s.441).

Sammanfattningsvis kan de forskare och författare inom rättighetsdiskursen finna tre olika genrer av mekanismer; rättsliga, historiska och – rätt och slätt – uteslutningsmetoden. Dessa tar jag fasta på och kommer att nyttja i min undersökning om den potentiella fjärde generationen rättigheter. Men innan min analys kommer miljö rättighetsdebatten att tydliggöras, som en separat del av rättighetsdiskursen, med hjälp av miljöteoretiker som Robyn Eckersley.

2.6 Miljö rättigheter – en potentiell fjärde generation

För att motivera uppkomsten av miljö rättigheter kommer jag att använda mig av Eckersleys argument om varför man skall implementera ett skydd för miljön via just *mänskliga rättigheter*. Hon förklarar att enligt en demokrati finns det endast ett legitimt tillvägagångssätt för miljömedvetna medborgare att driva igenom miljöfrågor; genom att göra det med stöd av sina mänskliga rättigheter (Eckersley, 1996; s 212). Med detta strävar hon efter att koppla samman de ekologiska värderingarna med de demokratiska värderingarna på den principiella nivån (Eckersley, 1996; s 214). Mänskliga rättigheter fokuserar traditionellt sett inte på miljön utan på människors friheter och välfärd, men vid Stockholmkonferensen om mänsklig miljö, 1972, fick miljön för första gången fokus istället för människan. Den första paragrafen förklarade människors rätt till en adekvat levnadsstandard i en god miljö (Internet 10; Hayward, 1995; s 142), och lade grunden för internationell miljö rätt idag. Sedan dess har hundratals föredrag, förklaringar och strategier dragits upp för miljöskydd. Man kan bland annat urskilja Riodeklarationen, som är det mest aktuella och stödjande dokumentet för dagens utveckling inom fältet miljöfrågor (Eckersley, 2004; s 211-213).

2.7 Tre olika sätt att skydda miljön genom mänskliga rättigheter

Trots att det finns vissa problem med implementering samt övervakning av miljö rättigheter kan man fortfarande se en växande trend där principerna om gemensamt arv, hållbar utveckling samt hanteringen av miljörisiker framträder tydligt. Nyligen har även en ny debatt om miljö rättigheter börjat framträda som inte bara hanterar dem som mänskliga rättigheter

men även som proceduriska rättigheter (Eckersley, 2004; s 214). För en mer ingående förklaring av vad dessa proceduriska rättigheter innebär kommer vi nu att övergå till Boyle och Anderson, där de presenterar detta begrepp bland de olika varianterna på hur man kan implementera miljö rättigheter i mänskliga rättigheter.

Enligt Anderson kan miljöskydd utformas i mänskliga rättigheter på tre olika sätt:

1. Genom en mobilisering av existerande rättigheter för att genom dem uppnå miljöskydd
2. Genom en omtolkning av de existerande rättigheterna så att de innefattar skydd av miljön
3. Genom skapandet av nya rättigheter som fokuserar på miljön (Michael Anderson ur Boyle & Anderson, 1995; s 2, 4).

2.7.1 Mobiliseringen av existerande rättigheter

Anderson beskriver existerande rättigheter på internationell nivå som detaljerade och omfattande. Han menar att genom att åberopa dessa rättigheter skall det vara möjligt att skydda miljöns rättigheter. Problemet som kan uppstå i och med detta är den trend inom miljöaktivism idag, som är att förespråka nya normer. Mycket skulle kunna vinnas ifall man istället säkerställde en effektiv implementering av de redan existerande instrumenten (Michael Anderson ur Boyle & Anderson, 1995; s 4-5).

2.7.1.1 Mobiliseringen av medborgerliga och politiska rättigheter

För att skydda miljön genom de medborgerliga och politiska rättigheterna krävs att man kan åberopa de medborgerliga rättigheterna genom en politik som syftar till att uppmärksamma de miljöproblem som finns idag och försöka motverka dem. Anderson nämner flera andra författare som argumenterar längst samma linjer, bland annat Harding som säger att miljöns rättigheter tyst och odramatiskt kan arbetas in i rättssystemet genom existerande instrument så som politiska rättigheter. På den internationella nivån är rätten till liv och egendom, rätten till en rättvis rättegång och informationsfrihet väl etablerade, och bör fungera som ett avgörande bidrag till miljöskydd då de sätter en internationell standard som definierar var en politisk aktivism kan ta plats, samt hur människan kan leva och bo i förhållande till naturen. I verkligheten finns det dock bara ett fåtal fall där medborgerliga och politiska rättigheter har kunnat associeras med miljöfrågor, och det är inte ofta som dessa har varit framgångsrika, erkänner Anderson (Michael Anderson ur Boyle & Anderson, 1995; s 4-5).

2.7.1.2 Mobiliseringen av ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter

Den andra generationen rättigheter kan bidra till en bättre miljö genom att dra upp ekonomiska, sociala och kulturella normer som säkerställer att miljöstandarderna för mänskligt välbefinnande är uppfyllt. Existerande rättigheter som rätten till en god hälsa, bra levnadsförhållande och rätt till en bra arbetsmiljö talar alla för att man måste skydda miljön för att människor skall kunna må bra (Michael Anderson ur Boyle & Anderson, 1995; s 5). Rätten till utbildning bör införliva utbildning om miljö, rätten till ett kulturellt liv införliva skyddet av en kulturs fysiska omgivning. Anderson menar att på grund av den andra generationens fokus på mänskligt välbefinnande är den också bättre utrustad för att införliva de mänskliga miljö rättigheterna. I det stora hela, när det gäller att åberopa rättigheter för att skydda miljön, så befinner sig de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna närmare till hands än de medborgerliga och politiska (Michael Anderson ur Boyle & Anderson, 1995; s 6).

2.7.1.3 Rätten till självbestämmande

Denna existerande rättighet kan tillgodose ett skydd för miljön på två sätt. Under kolonialt inflytande har många länder sett sina naturresurser bli skövlade; utan rätt till självbestämmande har dessa inte heller kunnat förhindra detta. Med rätten till självbestämmande finns förhoppningen att dessa exploaterade stater på ett bättre sätt skall kunna värna om sin miljö, och reglera utvinnandet av naturresurser (Michael Anderson ur Boyle & Anderson, 1995; s 6).

Det andra sättet att skydda miljön genom självbestämmande hanterar etniska gruppers rätt till självbestämmande. Anderson säger att det finns en tendens att se etniska grupper som föremål i behov av skydd snarare än människor med rättigheter. Genom att ge dessa en grad av politisk och ekonomisk autonomi inom statens gränser ger man dem möjlighet att själva reglera sin egen miljö. Nyckeln till att mobilisera rätten till självbestämmande för inhemska grupper är dock först och främst att finna effektiva proceduriska tillvägagångssätt, men Anderson säger att än så länge är det orealistiskt att förvänta sig något reellt miljöskydd från detta perspektiv (Michael Anderson ur Boyle & Anderson, 1995; s 6-7).

2.7.2 Omtolkning av existerande rättigheter

Problemet med mobiliserandet av existerande rättigheter är att det är otillräckligt så länge rättigheterna förblir tolkade på dess konventionella sätt. Därför föreslår Anderson att man omtolkar dessa på så sätt att miljöfrågor, som inte var upptäckta då rättigheterna först skapades, kan ingå i ekvationen (Michael Anderson ur Boyle & Anderson, 1995; s 7). På så sätt kan till exempel förgiftningen av dricksvatten ses som brott mot rätten till liv, då människor behöver vatten för att överleva. Om de existerande rättsliga organen kan göra kopplingen mellan miljöförstöring och försämring av människans levnadsstandard kan miljökriteriet arbetas in i övervakningen av och förstärkningen av rätten till liv. Anderson nämner som exempel de nordamerikanska indianernas rättsväsende, som under mer än ett årtionde varit aktivt i skapandet av miljö rätt. Indianernas domstol har, till och med, fastställt att rätten till liv inkluderar rätten till att leva i en hälsosam miljö, rätten till en miljö fri från förorening och rätten till en miljö vars ekologiska balans är skyddad av staten (Michael Anderson ur Boyle & Anderson, 1995; s 7-8).

Anderson konstaterar att de ekonomiska klyftor vi ser idag också bidrar till miljöproblem. De som lever i överflöd kan överutnyttja resurser medan de som lever i fattigdom inte får tillräckligt med resurser. Här kan en omtolkning av rätten till jämlikhet hjälpa fördelningen av mark och resurser genom att innefatta jämlik del, och jämlikt skydd, av naturresurser, samt att andra rättigheter kan omformuleras på liknande sätt (Michael Anderson ur Boyle & Anderson, 1995; s 8).

2.7.3 Skapandet av nya rättigheter med fokus på miljön

Det tredje och sista alternativet för att skydda miljön med hjälp av mänskliga rättigheter är då, som sagt, att skapa nya rättigheter med bättre fokus mot miljöskydd. Anderson rättfärdigar detta med förklaringen att nya rättigheter har en bättre chans att uppnå det eftersträvade målet eftersom de gamla rättigheterna, hur än mobiliserade eller omformulerade, ändå inte är skapta för att skydda miljön utan för att skydda människor (Michael Anderson ur Boyle & Anderson, 1995; s 8). Anderson argumenterar att det är nödvändigt att förnya det normsystem som finns idag och lägga större betoning på värdet av miljöskydd. Normsystemet bör vara antingen procedurisk eller baserat på materiella rättigheter (Michael Anderson ur Boyle & Anderson, 1995; s 9).

2.7.3.1 Proceduriska rättigheter

De proceduriska rättigheterna som föreslås är till exempel rätten att få information (inkluderat rätten om information om potentiella miljörisiker), rätten att få medverka i politiska beslut om miljön i din hemvist likväl som på internationell nivå, rätt till utvärderingar om miljöns påverkan, och så vidare. Som alternativet visar så är ett proceduriskt tillvägagångssätt för att skydda miljön baserat på demokrati och informerad debatt, vilket då skall leda till miljövänliga policys (Michael Anderson ur Boyle & Anderson, 1995; s 9).

Ett argument för att ha dessa proceduriska rättigheter är att det skapar en rättslig väg för medverkan, samt att det är möjligt att omfördela de ojämlika kostnader och förmåner som existerar för miljön. Ett annat argument för proceduriska rättigheter snarare än materiella är att den önskade kvalitén av miljön är en värdering som är svårt att omformulera i lagliga termer. Värderingen av miljön kan även variera mellan olika kulturer och samhällen, vilket gör att det är omöjligt att formulera en "gängse standardmiljö". Anderson argumenterar därför att den flexiblaste lösningen är den med proceduriska rättigheter. (Michael Anderson ur Boyle & Anderson, 1995; s 9-10).

2.7.3.2 Materiella rättigheter²

Anderson erkänner att trots proceduriska rättigheter har sina fördelar kan de komma att misslyckas med att erbjuda ett heltäckande skydd av miljön. För att man skall kunna skydda miljön genom proceduriska rättigheter är det viktigt att medborgarna är medvetna och gör de rätta miljövalen. Anderson menar dock att demokratier är lika kapabla till en kortsiktig och miljöfarlig politik som diktaturer; alltså är inte miljöskydd genom demokratins procedurer en lösning på miljöproblemen. Det är här som de enskilda, materiella rättigheterna kommer in, som sätter ett materiellt värde på naturen. Genom att istället ge miljön egna rättigheter kan man oavsett människors önskan eller politik skydda miljön. Därmed, avslutar han, är inte proceduriska rättigheter nog för att garantera miljöskydd (Michael Anderson ur Boyle & Anderson, 1995; s 10).

Att definiera miljö rättigheter är inte en enkel sak, då de är besvärliga att omsätta i legala termer. Inte heller är det enkelt att förmedla en miljövänlig standard som är överenskomlig för alla parter. Även när det finns en exakt och omfattande textbeskrivning av en rättighet existerar dock det moraliska valet av hur man skall tolka det man läser. Detta kan innebära att

² Anderson beskriver dessa som *substantive rights*, vilket i översättningen blir 'substantiva, verkliga eller materiella'. Jag har här valt att översätta till *materiella* rättigheter eftersom de fokuserar på miljön som ett ting som behöver skyddas.

rättigheterna kan behöva förstärkas och de olika kraven utvärderas. Detta kan göras av en domare, om det gäller kommunal eller regional nivå, eller en övervakande kommitté, om det är på internationell nivå (Michael Anderson ur Boyle & Anderson, 1995; s 11).

Genom att miljö rättigheter ofta existerar parallellt med till exempel sociala, ekonomiska och kulturella rättigheter, kan man ofta upptäcka andra brott mot mänskliga rättigheter genom miljö förstörelse och överexploatering av naturen. Hayward föreslår att begreppet miljö rättigheter bör utvidgas till att innefatta bevarandet av ett geografiskt områdes ekologiska integritet, eftersom de skyddar folkslagen som bor på området socialt, ekonomiskt och kulturellt (Hayward, 1995, s 143).

Eckersley, Hayward samt Boyle och Anderson har nu lagt grunden för debatten om miljö rättigheters framkomst, samt olika synsätt och användningar av rättigheter för miljöskydd. Denna överblick kommer i nästa kapitel leda in mig på dagens debatt om de omtalade miljö rättigheterna och huruvida de kan sägas existera som en fjärde generation rättigheter.

2.8 Sammanfattning

Med Vasaks generationsbegrepp som grund och övriga rättighetsteoretikers tankar och idéer som påbyggnad har jag nu skapat ett ramverk som berättar hur en ny generation rättigheter kan uppstå och hur den definieras. Med hjälp av det synsätt och de mekanismer som framkommit i detta kapitel kan studien nu gå vidare till att utforska Eckersleys teorier om en fjärde generation miljö rättigheter. En avstamp kommer att göras i den tredje generationen rättigheter, för att tydliggöra hur pass etablerad den kan sägas vara idag. Vidare kommer dagens framväxande miljö rättigheter undersökas. De svar som nästa kapitel ger mig kommer sedan föras till det fjärde kapitlet, analysen, där jag med hjälp av de frågeställningar som presenterats i syftet kommer redogöra för ifall det är på väg att växa fram en fjärde generation rättigheter eller inte.

3 Solidaritetsrättigheter och miljörättigheter – vad säger dagens diskurs?

3.1 Solidaritetsrättigheter

För att kunna utröna ifall en tredje generation rättigheter existerar på så sätt som Vasak tänkt bör man ta fasta på de tidigare nämnda kriterierna utlagt för att en rättighet skall kunna sägas vara solidarisk: att det förespråkar ett engagemang från alla parter – individer, staten, allmänheten, privata grupper och den internationella arenan (Wellman, 2000; 643-645). Nedan kommer en redogörelse den nuvarande legala statusen hos några av de solidaritetsrättigheter Vasak innefattade i sin teori om de tre generationerna rättigheter.

3.1.1 Rätten till utveckling

Av de olika rättigheterna i den tredje generationen är denna den som fått störst genomslag i internationell rätt. 1986 godtog FN en förklaring om rätten till utveckling (DRD); dock har än så länge lite gjorts för att specificera dess implementering (Wellman, 2000; s 645).

Då är frågan, uppfyller den de kriterier som Vasak satt för den? Artikel 3.1 av ovanstående förklaring säger att ”stater har det primära ansvaret för skapandet av nationella och internationella förhållanden som är önskvärda för att rätten till utveckling skall kunna förverkligas”. Skapandet av ’nationella förhållanden’ talar för att obligatoriet är omfattande, medan skapandet av internationella förhållanden talar om att detta kräver att staterna utför en koordinerad handling. Även om rättigheten inte uppfyller Vasaks tanke om ett delat engagemang från alla parter på arenan, anser författaren Wellman att den är på god väg att bli en sådan (Wellman, 2000; s 646).

3.1.2 Rätten till en hälsosam miljö

Denna rättighet har inte till fullo implementerats i internationell rätt, även om den finns beskriven i flera officiella och internationella dokument. Bland annat kan man i Stockholmkonferensen finna formuleringen ”människor har den fundamentala rätten till frihet, jämlikhet och adekvata levnadsförhållanden i en hälsosam miljö som tillåter ett liv av stolthet och välmående” (Internet 10; Wellman, 2000; s 646).

1981 fastslog den Afrikanska Deklarationen för Människor och Folkslags Rättigheter att ”alla människor har rätt till en generellt god miljö önskvärd för deras utveckling” (Wellman, 2000; s 647; Internet 4). 1982 skapade FN:s generalförsamling Världsmiljödeklarationen där den första generella principen är ”naturen skall respekteras och dess essentiella processer skall inte bli störda”. Deklarationen förklarar också tydligt att de principer som presenteras skall reflekteras i varje nations, men även på internationell nivå, lag och praktiskt utförande (Internet 3; Wellman, 2000; s 648).

Det första FN-dokumentet som specifikt fastslog den mänskliga rättigheten till en säker, hälsosam och ekologiskt sund miljö kom 1994 och var ett utkast av principerna av *Mänskliga Rättigheter och Miljö*, skapad av en subkommission inom FN som arbetar för motverkandet av diskrimination samt skydd av minoriteter, mänskliga rättigheter och miljö. Utkastets andra princip förklarar att ”alla människor har rätt till en säker, hälsosam och ekologiskt sund miljö”. Vidare säger den att ”alla människor är berättigade till att socialt och internationellt åtnjuta denna rättighet”, vilket då bör betyda att hela den internationella arenan krävs för att bygga upp och underhålla de institutioner som krävs för att implementera dessa rättigheter. Detta anser Wellman är ett gott exempel på att en solidarisk rättighet håller på att framträda inom internationell rätt (Internet 5; Wellman, 2000; s 647-648).

3.1.3 Rätten till fred

FN-deklarationen, signerad i juni 1945, förklarar att FN:s uppgift, bland mycket annat, är att skydda framtida generationer från krig (Internet 6; Wellman, 2000; s 649). FN-resolutionen från 1949 vid namn *Essentials of Peace*, behovet av fred, lyfter fram FN-deklarationen från 1945 som den historiskt mest högtidliga pakten om fred. Samtidigt uppmanar resolutionen alla nationer att förespråka respekt för Den Allmänna Förklaringen, som Wellman dock påpekar *inte* innehåller rätten till fred (Internet 7; Wellman, 2000; s 649). Vidare utfärdade generalförsamlingen 1978 *Preparation of Societies for Live in Peace*, förklaringen om förberedelse för samhällen för ett liv i fred, i vilken den första principen förklarar att ”alla nationer och alla mänskliga varelser har den medfödda rätten till att leva i fred” (Internet 8).

Den afrikanska deklarationen om Människor och Folkslags Rättigheter förklarade 1981 att ”alla människor skall ha rätt till nationell och internationell fred och säkerhet, samt att solidaritet och vänskapliga relationer som de förespråkas av FN-deklarationen och av Organisationen för Afrikansk enighet skall styra relationerna mellan stater” (Internet 4).

Förklaringen om Folkslagens rätt till fred, från 1984, proklamerar vidare att ”alla folkslag på vår planet har en helig rätt till fred” (Internet 9).

Trots att den mänskliga rättigheten till ett liv i fred är uppmärksammas på så många olika sätt saknas det fortfarande dokument som specificerar någon implementering av denna rättighet i internationell rätt, förutom FN:s fredsbevarande arbete. Skulle denna rättighet placeras i en generation anser Wellman att den skulle kunna placeras i den tredje, då nästan alla dokument som förespråkar rätten till fred utgår från att det på internationell nivå finns ett gemensamt – solidariskt – ansvar, samt att rättigheten innefattar alla parter på arenan (Wellman, 2000; s 649-650).

Av de fem rättigheterna Vasak föreslog som solidaritetsrättigheter är alltså tre på något sätt etablerade, Wellman noterar dock att rätten till det gemensamma arvet har blivit uppmärksammas i begränsad omfattning medan rätten till kommunikation fortfarande förblir ouppmärksammas (Wellman, 2000; s 650).

3.1.4 Kritiken mot Vasaks kriterier

En fråga som förtjänar att lyftas upp innan uppsatsen spinner vidare är dessa kriterier som Vasak satt ut för de solidariska rättigheterna. Till exempel, är det nödvändigt med koordinerade aktioner på den internationella marknaden för att säkerställa att rättigheter fasthålls? På detta ger Wellman ett exempel på två olika sätt att formulera ett gemensamt löfte för äkta makar att betala av ett lån. Han menar att det finns en distinkt skillnad mellan ett kontrakt där båda parterna lovar att betala halva lånet, och ett kontrakt där parterna tillsammans lovar att betala av lånet. I det senare kan en av parterna komma undan med att betala mindre än hälften, varpå den andra parten då krävs på en större summa. Wellman menar att samma sak kan hända med solidaritetsrättigheterna, därför tror inte han på detta krav. Däremot anser han att den *lagliga* skyldigheten att erkänna och skydda mänskliga rättigheter bör falla på varje stat – inte på individer och myndigheter – eftersom staterna är bäst utrustade att göra detta effektivt. Därför accepterar Wellman bara delvis Vasaks teorier om skyldigheter för alla parter på den sociala arenan (Wellman, 2000; s 651-653).

Däremot anser Wellman att Vasaks teorier om rättigheter och skyldigheter för privata och allmänna grupper tillför en viktig komponent för mänskliga rättigheter, trots att de skulle kräva en radikal omarbetning av internationell rätt. De två existerande generationerna adresserar endast individuella rättigheter, och kan behöva förnyad styrka i form av en tredje generation som kompletterar dem. Han uppmärksammas dock att grupperas rättigheter kan

komma att behöva formuleras på ett annorlunda sätt än individens rättigheter. Till exempel, om rätten till utveckling skulle formuleras på samma sätt för en individ som för en grupp skulle implementeringen se ut densamma. Men eftersom personlig utveckling och utveckling för en grupp av människor inte är samma sak behöver man skilja på begreppen och hantera grupprättigheter åtskilt. Wellman anser dock att det kan vara en bra idé att i staters rättigheter även inbegripa olika folkgruppers rättigheter. Detta skulle innebära att rätten till utveckling även fokuserar på andra utvecklingar än BNP, och att rätten till fred även fokuserar på olika folkslag och fragment av befolkningar. Problemet med detta kan dock vara att man inte kan se en gärning eller ett krav från en medlem inom en folkgrupp som likställt med en folkgrupps aktioner eller krav (Wellman, 2000; s 653-656).

3.2 Miljörättigheter – en fjärde generation rättigheter

Eftersom dessa rättigheter, precis som alla andra rättigheter, har sitt ursprung i stora händelser eller revolutioner som på ett eller annat sätt påverkat människor jorden runt, känns det viktigt att redogöra för dessa händelser innan diskussionen om miljörättigheter kan fortsätta. Robert Goodin, Tim Hayward, Andrew Dobson samt Robyn Eckersley är fyra väl bevandrade författare i den ”gröna” (det vill säga ekologiska) teorin, vilka kartlägger innehåll och nyanser och som visar sambandet mellan grön teori och miljörättigheter idag.

3.2.1 Grön teori

Under 1800-talet började man ana sambandet mellan kvalitén på luft och vatten och människors hälsa, då man lyckades upptäcka att tyfus och kolera spreds genom vatten och luft. I 1950-talets London blev smogdimmornas giftighet till sist bevisad vilket ledde till att regeringen införde krav på rökfri kol i Englands spisar för att skingra den dåliga luften. Idag har oron gått förbi endast dålig luft och dåligt vatten, förbi nationella miljöproblem som skövning av skog och förgiftningen av sjöar till mer internationella problem. Den största miljökrisen idag påverkar nämligen oss alla världsomfattande och handlar om global uppvärmning. Denna nya internationella kris har sporrat till mer internationella samarbeten samt en grön aktivism. Aktivismen saknar en enig politisk tanke, utan består av många olika idéer om hur man på bästa sätt kan beskydda miljön (Goodin, 1995; s 1-5). De som påverkas mest av denna försämrade levnadskvalité är de utan sociala och ekonomiska förmåner, människor i sådan ställning att de inte har någon möjlighet att flytta eller på något annat sätt

förändra sin levnadssituation. Det är därför upp till mänskligheten att i takt med att vår makt över denna värld ökar, även se till att ta bättre ansvar för den (Hayward, 1995; s 1).

Vidare erbjuder Dobson en ingående förklaring av två viktiga begrepp inom miljö rörelsen; miljömedvetande och ekologism; Miljömedvetande, på engelska kallat för *environmentalism*, handlar om ett förvaltningssystem där vi närmar oss miljöproblemen utan att förändra vårt nutida trossystem eller sedvanor. Miljömedvetna anser alltså inte att vi behöver ändra på våra konsumtionsvanor och att vara miljömedveten är inte det samma som att tillskriva sig till grön teori, vilket är den stora skiljelinjen mellan miljömedvetande och ekologism. Den senare talar för radikala förändringar i både konsumtions- samt produktionsmönster, samt radikala förändringar i vårt förhållningssätt till naturen och icke-mänskliga varelser. Dobson förklarar att dessa två olika synsätt ofta blandas ihop, men att man bör separera på begreppen precis som vi separerar på till exempel liberalism och socialism (Dobson, 2000; s 2-3).

Varför skall då miljöskydd komma genom mänskliga rättigheter? Eckersley förklarar här att mänskliga rättigheter i många hundra år har fungerat som en moralisk grund för oss människor. De har, som sagts, använts i revolutionära sammanhang där de fungerat som ett retoriskt verktyg. Det har även fungerat som en rättslig institution med rätten att reglera människors och staters interaktioner, socialt och ekonomiskt (Eckersley, 1996; s 218-219). Som Eckersley tidigare nämnt, har det vuxit fram ytterligare en revolution som reflekterar den växande miljömedvetenheten. Utifrån denna miljömedvetenhet har förslag på miljö rättigheter florerat, och även om det än så länge inte existerar något formellt erkännande om en sådan fjärde generation rättigheter, kan man finna exempel på miljö rättigheter i andra existerande internationella fördrag, som Stockholmskonferensen och Riodeklarationen, vilka stöder åsikten om att människan har rätt till en hållbar miljö (Eckersley, 1996; s 220).

3.2.2 Kollektiva eller individuella rättigheter?

För att man skall kunna skapa miljö rättigheter är det viktigt att komma underfund med vilka som bör vara bärare av dessa rättigheter. Är rättigheterna för individer eller för grupper?

Anderson påpekar att medan den Afrikanska Deklarationen tar fasta på *folkgruppernas rätt till* en tillfredställande miljö, visar flera exempel i nationell miljö rätt att det uppfattas som en individuell rätt (Internet 4; Michael Anderson ur Boyle & Anderson, 1996; s 12).

J.G. Merrill förklarar syftet med rättighetsbärare och de två typerna av rättigheter. Först och främst behövs det rättighetsbärare för att kunna markera fysiska eller psykiska områden som skall skyddas till rättighetsbärarnas förmån. Utan någon förmånstagare är det ingen

mening med rättigheter. När det gäller grupprättigheter är det naturliga kriteriet att man tillhör en grupp, men spannet av kollektiva rättighetsbärare kan skilja sig i omfång beroende på rättighetens själva natur. De grupper som har rätt till självbestämmande kan skilja sig otroligt mycket från de grupper som har rätt till en hälsosam miljö (J.G. Merrill ur Boyle & Anderson, 1996; s 31).

De kollektiva rättigheterna kan också sägas förlora kraft genom att förespråka en samlad vilja hos ett folk, när många olika folkgrupper inte kan sägas ha något gemensamt mål eller gemensamma åsikter. Därtill infinner sig svårigheter när det gäller att bestämma i gruppen som har rätt att föra dess talan (J.G. Merrill ur Boyle & Anderson, 1996; s 31-32). När det gäller individuella rättigheter uppstår inte samma problem på grund av att individer för sin egen talan och *är* individer oavsett vilken nationalitet, religion, ras eller kultur de har. Merrill förklarar att om vi skall acceptera mänskliga miljö rättigheter bör vi acceptera dem som individuella rättigheter som tillhör alla människor (J.G. Merrill ur Boyle & Anderson, 1996; s 32).

3.2.3 Framtida generationers rättigheter

Merrill fortsätter diskussionen med att gå in på vad framtida generationer kan sägas ha för rättigheter i relation till miljövård idag. Istället för att hantera framtida generationers krav på en god miljö individuellt kan kollektiva rättigheter vara att föredra. Det problem som fortfarande finns kvar är dock vem som kan sägas göra valen för framtida generationer. I denna fråga förs ofta förmyndarskapet fram, vilket innebär att man väljer förmyndare som skall skydda miljön för framtida generationer.

Vilka rättigheter skall då framtida generationer människor sägas ha, och hur skulle förmyndarna gå till väga för att skydda deras rättigheter? Här kan en miljöstandard åberopas, vilket bör underlätta regleringen av, samt besluten kring miljöfrågor. En sådan standard kan dock endast formuleras efter nutidens uppfattningar, eftersom det är omöjligt att veta vad framtida generationer kommer att ha för uppfattningar om miljön (J.G. Merrill ur Boyle & Anderson, 1996; s 32-33).

Många författare anser att Rawls rättviseteori med ”okunnighetens slöja” utgör ett lovande ramverk för vidare teorier om framtida generationers rättigheter då den siktar mot att förklara hur resonemang och beslut skall fattas för att det skall bli så rättvist som möjligt. I denna teori är människor rationella, självmotiverade och medvetna endast om grundläggande socioekonomiska faktorer om livet. De har ingen kunskap om den person de är, vilka fysiska

och psykiska kapaciteter de besitter eller vilken generation de lever i. Människor som utifrån denna situation ombeds bestämma en miljöstandard (som skall upprätthållas av varje generation människor) kan arbeta ut en rättvis standard som är gynnsam för kommande generationer människor (Hayward, 1995; s 141).

3.2.4 Framträdande mänskliga rättigheter

En annan författare vid namn Richard Hiskes har skrivit en artikel om intergenerationell rättvisa med fokus på mänskliga rättigheten att upprätthålla en god miljö. Han menar att miljö rättigheter till sin natur inkluderar framtida generationer i ekvationen, och kan endast ses som grupprättigheter då de syftar till framtida generationer människor som en enhet. Hiskes kallar denna kategori ”framträdande mänskliga rättigheter”. Den framträdande egenskapen kan upptäckas genom att studera relationen mellan individer i den moderna vardagen (Hiskes, 2005; s 1350-1351).

Miljö rättigheter, antingen generellt formulerade som till exempel ”rätt till en säker miljö” eller specifikt formulerade som ”rätten till friskt vatten, frisk luft och ren jord” är framträdande rättigheter av två skäl: 1) de är skapade av andra framträdande fenomen som uppfattas som ”standardiserade hot” mot mänskligheten så som man försöker bevara den genom mänskliga rättigheter, 2) de är rättigheter vi kräver endast på grund av att vårt förhållande till andra människor har lett till en kollektiva försämrande effekt på miljön. Med andra ord påverkar luften, vattnet och jorden inte bara individens interaktion med miljön – utan även av individers interaktioner med varandra (Hiskes, 2005; s 1352). Det är ingen mening i att försöka spåra källan av framträdande effekter till isolerade individuella gärningar, personer eller beslut som gav upphov till dem, det vore som att klandra Einstein för riskerna för ett kärnvapenkrig, förklarar Hiskes vidare. Inte heller är det rimligt att tro att enstaka fall där människor utsätts för en giftig substans eller en låg halt av strålning kan få oss under den tolerabla minimum-gränsen för hälsosamt leverne – det är den sammanlagda effekten av dessa framträdande miljöhot som kan få mänskligheten på knä. Miljöhoten gör nu att miljö rättigheter är nödvändiga, inte minst för att det bildar en moralisk grund för människor som ansvarsfulla medborgare, vilket inkluderar våra förfäder och även framtida människor, som påverkas av de val vi gör idag (Hiskes, 2005; s 1353-1354).

3.2.5 Miljörättigheter idag

Sedan Stockholmskonferensen har miljörätt kommit till att utvecklas mer och mer i nationella och internationella konstitutioner och hållbarhetsstrategier (Eckersley, 2004, s 214), till exempel genom den afrikanska deklARATIONEN för Människor och Folkslags rättigheter från 1981, (Wellman, 2000; s 647; Internet 4) samt VärldsmiljödeklARATIONEN från 1982 (Internet 3 och Wellman, 2000; s 648). I den juridiska litteraturen kan man finna fler exempel på detta.

Mahmoudi beskriver hur miljöutvecklingen inom EU skett från EG-tiden och framåt. EG:s miljömål – och senare EU:s miljömål – grundades 1972. Det första handlingsprogrammet antogs 1973 och därefter har ytterligare fem handlingsprogram framkommit. Miljöpolitiken, som den specificeras av Mahmoudi, syftar till att bevara, skydda och förbättra miljön, skydda människors hälsa, utnyttja naturresurser varsamt och rationellt samt att främja åtgärder på internationell nivå för att lösa regionala eller globala miljöproblem (Mahmoudi, 2003; s 37-47).

Den svenska miljöbalken från 1998 samlar all svensk central miljölagstiftning under ett gemensamt lagverk. Sammanlagt finns det 33 kapitel som hanterar alla lagar och bestämmelser om miljön i Sverige, vilka tar över efter bland annat naturvårdslagen, miljöskyddslagen, lagen om hushållning av naturresurser med mera (Rubenson, 1999; s 17).

Brundtlandrapporten från 1983 är också ett viktigt internationellt dokument som hanterar miljöfrågor i förhållande till mänskliga rättigheter. Rapporten erkänner, bland annat, alla mänskliga varelsers fundamentala rätt till en miljö adekvat för deras hälsa och välfärd, samt att stater skall konservera och nyttja miljö samt naturresurser på ett sådant sätt att både nutida och framtida generationer människor kan dra nytta av dem (Internet 11; Hayward, 1995; s 142). Dessa olika rapporter talar för en utveckling av miljörätt i internationell lag, men utvecklingen är inte helt utan problem.

3.2.6 Kritiken av miljörättigheter

Det finns ett stort problem som mänskliga miljörättigheter står inför och det är den antropocentriska synen på mänskliga rättigheter, vilket innebär att miljön ses endast som ett instrument för mänskligt välbefinnande. Skulle cirkeln av rättighetsbärare utvidgas till att innefatta mer än människor, till exempel djur- och växtliv, kvarstår ändå det faktum att endast människor kan uppfatta och utöva dessa rättigheter, vilket betyder att mänskliga rättigheter alltid kommer att ha en till viss del antropocentrisk struktur (Boyle & Anderson, 1996, s14ff).

Det finns däremot ekologiskt medvetna människor som tillskriver sig ett annat synsätt; ekocentrismen. Dessa åberopar miljö rättigheter för naturens egen skull, och inte för mänsklighetens välbefinnande. Detta synsätt är något mer kontroversiellt och fungerar inte lika bra ihop med dagens politiska system som det antropocentriska synsättet. Eftersom våra normer skapas och styrs av människor kan man också se det som partiskt för människors välfärd – vilket kan innebära vissa problem för skapandet av miljö rättigheter (Hayward, 1995; s 144).

4 Kategoriseringen av miljö rättigheter

I denna studie har en debatt presenterats som behandlar rättigheter ur Karel Vasaks generationsperspektiv. Tidigt i studien diskuterades det faktum att endast två generationer rättigheter kan sägas existera *officiellt*, dessa är *medborgerliga och politiska* rättigheter, samt *ekonomiska, sociala och kulturella* rättigheter. I det teoretiska kapitlet studerades dock rättighetsdebatten mer ingående, samt de olika mekanismer som funnits i samband deras framväxt, och konstaterades att det är tydligt att en tredje generation vuxit fram sedan det sena 1970-talet. Den är etablerad och omtalad bland författare och teoretiker, men även till viss del institutionaliserad i internationell rätt. Detta har lett till att denna studie utgår ifrån att den tredje generationen existerar, om än i begränsad form.

På grund av ökad miljömedvetenhet har rättighetsteoretikern Robyn Eckersley spått att en ny generation av rättigheter i form av miljö rättigheter är på frammarsch, och det har varit denna studies syfte att med hjälp av olika gröna teoretiker samt rättighetsteoretiker kartlägga ifall detta kan sägas vara sant. För att besvara uppsatsens syfte har fyra frågeställningar presenterats. Dessa frågeställningar kommer nu att bemötas.

4.1 Hur har de uppkommit?

Som tidigare framkommit uppstår en ny generation rättighet genom en mänsklig revolution där revolutionära ledare fastslår en rättighetsförklaring i ett rättsligt dokument, i alla fria människors namn. Men det kan även ske genom utomstående mekanismer som fundamentalt förändrat människors syn på någonting, exempelvis andra världskriget och nazisternas grymhet mot mänskligheten. Tittar man på nutida frågor kan man snabbt dra sig till minnes många naturkatastrofer och en ökad debatt om miljöns sårbarhet, vilket skulle kunna tala för en tillkomst av en generation av miljö rättigheter.

Men, för att börja från början; Den första generationen rättigheter fastslogs i de franska och amerikanska frihetsrevolutionerna under 1700-talet, vilka föranletts av bonde- samt borgaruppror i Frankrike och upproren i Amerika. Den andra generationen rättigheter bröt sig fram ur arbetarklassens uppror under det tidiga 1900-talet, då det skedde en revolution på arbetsmarknaden och det skapades fackförbund och avtalsenliga löner. Den tredje generationen rättigheter uppstod under det sena 1900-talet. Wellman förklarar dess historiska bakgrund som efterkrigstidens strävan efter fred och frihet för kolonialländerna, vilket utmynnade i antikolonialistrevolutioner. I och med upplösningen av Sovjetunionen

förändrades världskartan för alltid. En våg av utveckling drog över världen, man uppmuntrade små stater till att bilda egna regeringar, och för att skapa ett bra fysiskt och psykiskt klimat för de före detta kolonierna instiftades nya rättigheter; kort och gott – de solidariska rättigheterna.

4.2 Vad består befintliga generationer rättigheter av?

Den första generationen är de medborgerliga och politiska rättigheterna, vilka också brukar beskrivas som individuella och negativa rättigheter. Dessa skall skydda individers frihet samt skydda individens integritet fysiskt och spirituellt. De består av rättigheter så som åsikts-, yttrande-, religions-, och mötesfrihet, rätten till liv och egendom.

Den andra generationen är de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, som också kan beskrivas som sociala eller kollektiva rättigheter samt positiva rättigheter. Dessa innehåller rättigheter som bidrar till att skapa ett socialt skyddsnät för individer samt grupper. I denna rättighetsgeneration återfinns vi rätten till att arbeta, rätten till tillgång till mat, kläder och husrum med mera.

Den tredje generationen, solidaritetsrättigheterna, kallas ibland för utvecklingsrättigheter då de främst syftar till att styrka utvecklingsländernas rättigheter. En beskrivning som fördes fram under UNESCO-konferensen i Mexico var att ”den åberopar ett symboliskt erkännande av mänsklighetens gemensamma öde”. Solidaritetsrättigheterna kan också sägas utgöra kollektiva rättigheter, eftersom de både kan åberopas av och krävas mot en grupp. De rättigheter som kan sägas existera i denna generation idag är: rätten till utveckling, rätten till en hälsosam miljö samt rätten till fred. Under bearbetning är rätten till kommunikation samt rätten till det gemensamma arvet, samt att man vid Unesco-konferensen i Mexico även föreslog skapandet av rätten till internationell humanitär hjälp.

4.3 Vad finns det för miljö rättigheter idag?

På internationell nivå är föregångaren inom miljö rätt Stockholmkonferensen från 1972, där man officiellt förklarade människors fundamentala rätt till frihet, jämlikhet och adekvata levnadsförhållanden i en hälsosam miljö som tillåter ett liv av stolthet och välmående.

1981 fastslog den Afrikanska Deklarationen för Människor och Folkslags Rättigheter att alla människor har rätt till en generellt god miljö önskvärd för deras utveckling.

1982 kom Världsmiljödeklarationen vars första princip lyder ”naturen skall respekteras och dess essentiella processer skall inte bli störda”, vilket man förkunnar skall reflekteras i varje nations, men även på internationell nivå, lag och praktiskt utförande.

1983 färdigställdes även Bruntlandrapporten som erkänner, bland annat, alla mänskliga varelsers fundamentala rätt till en miljö adekvat för deras hälsa och välfärd, samt att stater skall konservera och nyttja miljö samt naturresurser på ett sådant sätt att både nutida och framtida generationer människor kan dra nytta av dem.

Under Riokonferensen 1992 arbetades ett viktigt handlingsprogram vid namn Agenda 21 fram, som inte bara har skapat mål och riktlinjer för en hållbar miljö utan också för en hållbar utveckling ekonomiskt och socialt sett.

1994 kom en av FN:s subkommissioner med dokumentet 'Mänskliga Rättigheter och Miljö', som fastslog att alla människor har rätt till en säker, hälsosam och ekologiskt sund miljö.

På FN:s klimatkonferens 1997 skapades även Kyotoavtalet, ett internationellt samarbete för att minska ned koldioxidutsläpp.

Vidare kan man på internationell nivå även finna ytterligare handlingsprogram i form av EU:s miljömål, vilket nu är på sitt sjätte handlingsprogram som syftar till att bevara, skydda och förbättra miljön, skydda människors hälsa, utnyttja naturresurser varsamt och rationellt samt att främja åtgärder på internationell nivå för att lösa regionala eller globala miljöproblem

På regional nivå finns en mindre form av det handlingsprogram som arbetades fram under Riokonferensen, detta handlingsprogram kallas Baltic 21 och som namnet tyder på är det Östersjöländerna som berörs av dessa miljömål.

På nationell nivå har vi den svenska miljöbalken från 1998 där all samlad miljölagstiftning samt lagstiftning finns som kan relateras till miljö.

4.4 Vad finns det som talar för en fjärde generation rättigheter?

Under det sena 1900-talet har världen uppmärksammat stora förändringar i miljön som beror på människors hantering av naturen. Dessa förändringar har yttrat sig i form av förtunning av ozonlagret, vilket lett till global uppvärmning. Andra förändringar är försurning av vattendrag, torka, försämrad kvalitet på luft och dricksvatten, med mera. Detta har resulterat i en ökad miljömedvetenhet. På internationell och nationell nivå har man fastslagit att människor har rätt till en säker, hälsosam och ekologiskt sund miljö. Vidare förklarar FN-dokumentet 'Mänskliga Rättigheter och Miljö' från 1994 att "alla människor är berättigade till att socialt och internationellt åtnjuta denna rättighet", vilket enligt till Marks talar för framväxten av en ny generation miljö rättigheter.

Eckersley har också dragit paralleller mellan dessa händelser och de historiska revolutioner som skapat de tidigare generationerna av rättigheter, och även hon argumenterar för att detta skulle tyda på att vi är på väg mot en ny generation av miljö rättigheter.

Än så länge rör det sig om spekulationer, och för att kunna besvara denna fråga på ett tillfredställande sätt krävs mer än så. Detta har lett mig till att uppmärksamma en metod som Marks använt för att utröna ifall de omtalade solidaritets rättigheterna kunde sägas existera i internationell kontext. Marks identifierade två grundläggande kriterier för att solidaritets rättigheterna skulle finnas: *uteslutning*, det vill säga att de varken hörde till den individualistiska traditionen i första generationen, eller till den socialistiska traditionen i den andra generationen; och *internationellt erkännande*, att de hade blivit uppmärksammade och bearbetade av den internationella rätten.

För att ta reda på ifall en fjärde generation rättigheter kan sägas existera måste den alltså vara utesluten från de tre tidigare generationerna, samt så måste den bli uppmärksammade och bearbetade av den internationella rätten.

Det första kriteriet är klurigt att besvara. Rätten till en hälsosam miljö återfinns i solidaritets rättighets generationen – om än inte till fullo implementerad - vilket pekar på att efterkommande miljö rättigheter kan vara *mobiliseringar* eller *omtolkningar* av den påtänkta solidaritets rättigheten, därför är den inte till fullo utesluten ur den tredje generationen. Samtidigt måste vi även beakta Vasaks krav för att en rättighet skulle vara solidarisk, nämligen att den förespråkar ett gemensamt ståndstagande som kräver engagemang från alla parter – individer, staten, allmänheten, privata grupper och den internationella arenan. Ett gemensamt ståndstagande saknas fortfarande, men med tanke på klimatproblemets globala natur är ett gemensamt ståndstagande och i sinom tid oundvikligt. Allt detta kan tala för att en fjärde generation inte existerar idag utan att miljö rättigheterna tillhör den tredje generationen.

Det andra kriteriet är desto enklare att besvara. Det finns många tecken på att miljö rättigheter är på väg att få genomslag i internationell rätt eftersom för att så mycket har gjorts för att implementera en miljö standard, mål och riktlinjer som länder måste hålla sig till för att skydda miljön. På både internationell, regional och nationell nivå kan man påträffa olika dokument som förklarar människors rättigheter till en hållbar utveckling.

Genom att ta allt ovanstående i beaktande kan vi konstatera att rättsliga samt historiska mekanismer i detta fall är framträdande, och att uteslutningsmekanismen är undantagen. Kan då miljö rättigheter sägas tillhöra den tredje generationen? Kan den miljö rörelse som vi ser idag vara ett resultat av den antikolonialist revolution som uppstått under 70-talet? Eller är det egentligen så att undantagsmekanismen i detta fall blir 'undantaget som bekräftar regeln'? Jag

tror att så är fallet. Miljörättigheter, hur solidariska de kan sägas vara, har inte uppstått av en våg av frigörelse från de starkare kolonialstaterna, utan är en egen livsform skapad av de miljöproblem som vi ser idag, vilket klargjorts tidigare i denna analys. De är också ett resultat av den interdependens som uppstått efter att miljökriserna blivit allt mer globala, och rättigheterna har även anpassat sig till dagens moderna teknik och miljöforskning. Allt detta leder mig till att påstå att mänskliga miljörättigheter faktiskt *kan* betraktas som en fjärde generation rättigheter.

5 En institution i ständig förändring

Innan jag fördjupar mig i diskussionen måste jag belysa en tidigare nämnd debatt om proceduriska-materiella rättigheter. Eckersley förklarar att proceduriska rättigheter brukar föredras framför materiella eftersom att de materiella förespråkar en ”gångse standardmiljö”. Problemet med detta skulle då vara att värderingen av miljön kan variera mellan olika kulturer och samhällen, vilket gör det svårt för olika länder att komma överens. Ändå är just detta som FN och andra internationella organ strävar efter med bland annat Kyotoavtalet och Agenda 21. Världens ledare försöker ihärdigt att skapa mål och riktlinjer för att motverka en global uppvärmning, men misslyckas att få alla länder att skriva på vilket gör att standarden förlorar i styrka. Därför anser jag att fokuseringen först och främst borde vara på att få till avtal som inte tolererar undantag. Annars kan man upphöra med försöken att få till denna gängse miljöstandard och inse att det är omöjligt, och försöka att skapa den bästa standarden möjlig för varje region för sig.

Genom hela studien har uttrycket *förändringar i samhället* framlyfts som en stor faktor i uppkomsten av en ny generation rättigheter. Men vid närmare eftertanke är mänskliga rättigheter är en institution i *ständig förändring*, den anpassar kontinuerligt sig till moderna normer och uppfattningar allt eftersom utvecklingen accelererar. Problemet med denna institution är att det tar tid att institutionalisera ett nytt sätt att tänka, vilket medför att vid den tidpunkt ärenden och rättigheter har bearbetats färdigt kan de i vara förlegade. Vad som också kan bli förlegat är synen på rättighetsbärare. I min studie har jag stött på en hel del rättighetsfördrag som använder begreppet ”men”, som användes tidigare istället för ”human” (eftersom de som skrev lagtexterna endast syftade till *mäns* rättigheter). Detta är ett uppenbart gammalt begrepp eftersom alla människor idag innefattas som rättighetsbärare. För att undvika en lång utvikning om vem som hade rättigheter före 1900-talet har jag istället översatt ”men” till människor. Men snart kan även människor vara förlegade som rättighetsbärare. Miljöaktivister propagerar för djurens och naturens rättigheter, rättighetsteoretiker talar om framtida generationer människors rättigheter.

Om utvecklingen fortsätter i denna riktning kanske någon annan – som precis som mig kartlägger rättighetsgenerationer – anser att ordet ”human” är förlegat och istället använder en vidare beteckning som bättre beskriver den mängd av rättighetsbärare som kan finnas då. Det hela är en ytterst intressant tanke.

Med detta sagt är jag övertygad om att miljö rättigheter en dag kommer betraktas som en separat generation rättigheter som vuxit fram ur nutidens miljöproblem. Jag är även säker på att de än mer etablerade solidariska rättigheterna snart kommer få sin officiella stämpel som tredje generationen rättigheter. Vad betyder detta då för mänskligheten?

Människor äger en strävan efter att stolpa upp tidslinjer, analysera framväxande fenomen och kartlägga vårt eget beteende. Vi vet vad 1700-talets kamp för frihet, medborgarskap och politiska rättigheter har lett till, men vi vet inte vad dagens miljö rättigheter kommer leda till i frågan av förändrat synsätt. Därför är denna kartläggning ett sätt att förutspå framtiden – ett sätt att analysera framtida *förändringar i samhället*.

Källor

Böcker

Alston, P., & Vasak, K. (Red.). (1982). *The international dimensions of Human Rights* (vol. 1). Paris: Unesco.

Anderson, M. (1996). *Human Rights Approaches to Environmental Protection: An Overview*.
Boyle, A., & Anderson, M. (Red.) *Human rights approaches to environmental protection*.
New York: Oxford University Press.

Dobson, A. (2000) *Green political Thought* (3:e uppl.) New York: Routledge.

Eckersley, R. (1996) *Greening Liberal Democracy – The Rights Discourse Revisited*.
Doherty, B., & de Geus, M., (red.) *Democracy and Green Political Thought – Sustainability, Rights and Citizenship*. London & New York: Routledge.

Eckersley, R. (2004) *The Green State. Rethinking Democracy and Sovereignty*.
Massachusetts: The MIT press.

Fisher, D.I.(2005) *Mänskliga Rättigheter. En introduction*. Stockholm: Elanders Gotab.

Hayward, T. (1995) *Ecological Thought*. Cambridge: Blackwell Publishers Inc.

Mahmoudi, S. (2003) *EU: s miljö rätt* (2:a uppl.) Stockholm: Elanders Gotab.

Merrill, J.G. (1996) *Environmental Protection and Human Rights: Conceptual Aspects*.
Boyle, A., & Anderson, M. (Red.) *Human rights approaches to environmental protection*.
New York: Oxford University Press.

Rubensson, S. (1999) *Miljöbalken* (2:a uppl.) Stockholm: Norstedts Tryckeri.

Artiklar

Vasak, K. (1977) A 30-year old struggle. *The Unesco Courier: a window to the world*, 29, 29 och 32.

Marks, S. (1980) Emerging Human Rights: A New Generation for the 1980's. *Rutgers law review*, 33, 435-452

Wellman, C. (2000) Solidarity, the individual and Human Rights. *Human Rights Quarterly*, 22, 639-657

Hiskes, R. (2005) The Right to a Green Future: Human Rights, Environmentalism, and Intergenerational Justice. *Human Rights Quarterly*, 27, 1336-1364

Internetkällor

Internet 1: Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights Homepage: *Universal Declaration of Human Rights*. Hämtat 2007-03-30.

<http://www.unhchr.ch/udhr/lang/swd.htm>

Internet 2: Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights Homepage: *Declaration on the Right to Development*. Hämtat 2007-05-04.

<http://www.unhcr.ch/html/menu3/b/74.htm>

Internet 3: Environmental Treaties and Resource Indicators (ENTRI): *World Charter for Nature (1982)*. Hämtat 2007-05-13.

<http://sedac.ciesin.org/entri/texts/world.charter.for.nature.1982.html>

Internet 4: University of Minnesota, Human Rights Library: *African [Banjul] Charter on Human and Peoples' Rights*. Hämtat 2007-05-13

<http://www1.umn.edu/humanrts/instree/z1afchar.htm>

Internet 5: University of Minnesota, Human Rights Library: *Draft Principles On Human Rights And The Environment*. Hämtat 2007-05-13.

<http://www1.umn.edu/humanrts/instree/1994-dec.html>

Internet 6: United Nations: *Charter of the United Nations 1945*. Hämtat 2007-05-13.

<http://www.un.org/aboutun/charter/index.html>

Internet 7: United Nations: *Resolutions adopted by the General Assembly – 290 (IV), Essentials of Peace*. Hämtat 2007-05-14.

<http://www.un-documents.net/a4r290.htm>

Internet 8: United Nations: *Declaration on the Preparation of Societies for Live in Peace, 1978*. Hämtat 2007-05-14.

<http://www.un.org/documents/ga/res/33/ares33r73.pdf>

Internet 9: United Nations: *Declaration on the Right of Peoples to Peace, 1984*. Hämtat 2007-05-14.

<http://www.un-documents.net/drpp.htm>

Internet 10: United Nations Environment Programme: *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment*. Hämtat 2007-05-21.

<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=97&ArticleID=1503&l=en>

Internet 11: United Nations General Assembly: *42/187. Report of the World Commission on Environment and Development*. Hämtat 2007-05-21.

<http://www.un.org/documents/ga/res/42/ares42-187.htm>

Internet 12: Nationalencyklopedin: *Klimatkonventionen*. Hämtat 2007-05-24.

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=226252&i_sect_id=226252&i_word=kyotoavtal&i_history=1

Internet 13: Nationalencyklopedin: *Agenda 21*. Hämtat 2007-05-24.

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=109191&i_word=agenda%2021

Konferenshandlingar

The Rights of Solidarity: an attempt at conceptual analysis. (1980). I *Symposium on the study of new human rights: The 'rights of solidarity* [www dokument]. [2007, April 3]

URL <http://unesdoc.Unesco.org/images/0004/000407/040770eo.pdf>